

Öz

Göçebe yaşantıdan tarım uygarlığına geçiş aşamasından sonra toplumların yaşam ve kültürlerinde köklü bir değişim etkisi olan Endüstri Devrimi döneminin üretim yerleşkeleri, iki asrı aşkın süredir kentsel yapılaşmada belirgin değişikliklerin kaynağı olmuşlardır. Geçtiğimiz yüzyılda yeniliğin ve gelişimin sembolü olarak görülen, günümüzde orijinal işlevlerini yitirdikleri için terk edilmiş bu yapıların, yıkılarak ortadan kaldırılmaları yerine, “Uyarlanabilir Yeniden Kullanım” yaklaşımıyla kültürel miras olarak değerlendirilmeleri uygulamasına gidilmektedir. Çalışmada, 1944 yılında Sakarya’da Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası olarak kurulan ve 1999 Marmara Depremi sonrası tasfiye sürecinde üretimini durdurulan, ancak yapısal özelliklerini korudukları için yıkılmayıp, günümüzde Donatım Park adıyla rekreasyon alanına dönüştürülen eski fabrika sahasındaki yapılar seçilmiştir. Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’na tescil edilen yapılar, rekreasyon alanı fonksiyonuna uygun olarak restore edilmiş, bu yapılar dışında bu konseptte yönelik yeni programlar da uygulanmıştır. Çalışma yönteminde, yeniden işlevlendirme kriterlerinin sınanabildiği 7 adet tescilli örneklem yapı seçilmiş, bu yapıların mekânsal özellikleri, orijinal tasarımı, kullanımı, değişim, geçici kullanımı ve yeniden işlevlendirme aşamalarını içeren yaşam döngüleri bağlamında ele alınmıştır. İkinci aşamada, bu yapılardaki mekânsal müdahalelere ilişkin, koruma alanında yayımlanmış öncü tüzüklerin ilgili metinlerinin örneklem alanı içerisindeki uygulanabilirlikleri, İçerik Analiz (Content Analysis) yöntemiyle sınanmış, endüstri mirası konusunda uluslararası standartlarda belirlenebilecek hedeflerin yedi başlık altında yoğunlaştığı tespit edilmiştir: (i) Mekânın kendisi, (ii) Mekânın dokusu, (iii) Mekânın yerleşimi, (iv) Mekânın kullanımı, (v) Mekânın çağrışımları/anlamları, (vi) Mekânın kayıtları, (vii) Yerler/Nesneler. Bu başlıklar ve ilgili tüzük açıklamalardan çıkarsama yoluyla 7 adet yeniden işlevlendirme kriteri saptanmış, örneklem yapıların herbiri, belirlenen kriterlere ve çağdaş gündelik yaşam pratiklerine yönelik formel ve deneyimsel etkiler açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri mirası, uyarlanabilir yeniden kullanım, yeniden işlevlendirme, Sakarya.

İşlev Dışı Kalan Kent İçi Endüstriyel Miras Alanlarının Uyarlanabilir Yeniden Kullanım Açısından Değerlendirilmesi: Sakarya Donatım Park Örneği

Evaluation of Out-Of-Function Urban Industrial Heritage Areas in Terms of Adaptive Reuse: The Case of Sakarya Donatım Park

İB Melike Nur Saraylı

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

İB İsmail Hakkı Demir

Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Sakarya, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 02.03.2022, Revize tarihi/ Revised: 29.10.2022, Kabul tarihi/Final Acceptance: 01.11.2022

Extended Abstract

After the transition from nomadic life to agricultural civilization, the production settlements of the Industrial Revolution period, which transformed the lives and cultures of societies, have been the source of significant changes in urban structuring for more than two centuries. These structures, which were seen as a symbol of innovation and development in the past century, and which have been abandoned because they have lost their original functions, are evaluated with the “Adaptive Reuse” approach as a cultural heritage, instead of demolishing new constructions in the areas where they are located.

Within this framework in mind, questioning whether industrial heritage buildings and the same structural shells can be adapted to a current spatial program and organization has formed the research problem of the study. The aim of this study is to examine the approach applied for the sample within the scope of the original project of the building and the restoration project for the adaptive reuse of idle industrial buildings as mixed-use recreational urban spaces. In the restoration process in question, the nature of the interventions and spatial transformations made to the “shell” structures within the scope of adaptation to possible new functions constituted the primary discussion. Examining the potentials and limitations of the buildings, which are examples of an urban park application in which a mixed-use strategy is adopted, in the context of the city constituted the secondary discussion.

In the study, Donatım Park buildings, which were established as Agricultural Tools and Machinery Factory in Sakarya in 1944, whose production was stopped after the 1999 Marmara Earthquake, but which were not demolished during the extensive demolition work because they preserved their structural features, were selected as a recreation area today. The buildings registered by the Kocaeli Cultural Heritage Preservation Regional Board have been restored in accordance with the urban park area function, and new program proposals have been developed for this concept, apart from the buildings protected within the campus. In the study method flow, 7 proprietary sample buildings were selected, where the refunctioning criteria could be clearly tested, and the spatial characteristics of these structures. The original design is discussed in the context of life cycles, which includes the stages of use, change, temporary use and reuse. In the second stage, the Content Analysis method was used to test the applicability of the texts of the pioneering regulations published in the field of conservation, which offer certain classifications, in the sample area in order to evaluate the spatial interventions in the reused buildings, and it was observed that the objectives that should be determined in international standards on industrial heritage were concentrated under seven headings: (i) The space itself, (ii) The texture of the space, (iii) The layout of the space, (iv) The use of the space, (v) The connotations/meanings of the space, (vi) The records of the space, (vii) Places/Objects. As a result of the interpretation of these titles and the relevant regulation explanations, 7 refunctioning criteria were determined by inference, and each of the sample structures was tried to be evaluated in terms of formal and experiential effects on the determined criteria and contemporary daily life practices.

The method-specific analysis types developed in the article throughout the research are systematic literature research (primary/secondary source and project records from architectural websites), archive scanning (written/visual data from the relevant municipalities about the sample area), site/site visit and research (on-site observation, photography). and documentation), the analysis of the industrial transformation project (based on re-functionality criteria, starting from the lead bylaws). In relation to the different written/visual data types obtained during the analysis, 7 refunctioning criteria were determined. It has been tried to determine to what extent the 7 registered structures studied within the scope of the sample area meet these criteria. In this determination, triple variables rated from high agreement to low agreement and expressed as “appropriate”, “partially appropriate”, “not suitable” were used.

Within the scope of the study findings, it is seen that heritage structures are considered as a “shell” in the adaptive reuse approach, where certain internal transformations are experienced for the interventions required by new and different programs. Therefore, it can be said that an understanding reduced to formality has been adopted in the evaluation of industrial heritage. At this point, although the Sakarya Donatım Park transformation project cannot find an answer as an accepted practice in many aspects in the conservation culture, the structure and transformation process will be examined due to the partial protection of the heritage in the selected area. It has been damaged before (by earthquake) and the building has been re-evaluated in terms of social benefit in the city. Because, rather than the final function of the sample area, it was found worth examining the transformation process and the practical aspects of the interventions.

Keywords: Industrial heritage, adaptive reuse, reuse, Sakarya.

Cite this article as: Saraylı MN, Demir İH. İşlev Dışı Kalan Kent İçi Endüstriyel Miras Alanlarının Uyarlanabilir Yeniden

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

İnsanın medeniyet serüveninde önemli mihenk taşı olarak addedilen “Rönesans Aydınlanması” ardından, buhar ve elektrik gücünün icadıyla, 18.yüzyılda, küresel boyutta paradigmal kırılmalara yol açan bir değişim süreci yaşanmıştır. “Endüstri Devrimi” olarak adlandırılan bu süreçte, toplumlara bir taraftan ülkü olarak hız, konfor, modernlik ve zenginlik sunulurken, insanlık yıgılmalar, ideolojik kampaşmalar, ihtilaller ve küresel boyutta savaşlarla yoğrulmuş bir hayatla da tanıştırılmıştır. Yaşamın her alanında yayılım gösteren bu köklü değişim, ekonomik, politik, toplumsal ve düşünsel boyutları ile mevcut düzeni yeniden inşa etmiş; sürekli ve süratli bir akışkanlıkla pek çok durumun sıklıkla kesintiye uğradığı, toplumsal normların ve düzen işleyişlerinin daima değişime maruz kaldığı, fikrî, mimarî ve sosyolojik her türlü pratiğin, bir çırpıda eski(ii)meye bırakıldığı bir anlayışı da doğurmuştur. Sürekli olarak yeni inşa girişimi, toplumun gündelik pratiklerini ve kentsel düzlemdeki dinamikleri etkileyerek, mekânsal yapılanmada da farklılaşmaları meydana getirmiştir (Ashton 1948, 23; Deane 1988, 107; Allen 2009, 133). Böylesi bir yaşam sahnesinde, modernliğin yüzü olarak ortaya çıkan endüstri yapıları, bitimsiz yenilikçi yaklaşımlar sebebiyle, amaçlanan ilk kullanımlarını peyderpey yitirerek, terk edilmenin mekânları olarak kentsel dokunun içinde yer almaktadırlar. “Artakalan endüstriyel kalıntılar” olarak da tanımlanan bu yapılar, bir yönüyle, kendi çağlarının insan faaliyetlerini anlamaya dair hayatta kalan maddi kanıtların değerlendirilmesine kaynak oluşturması anlamında; diğer yönüyle de kendilerini biçimlendiren anlayışların evrimine şahitlik eden dönem kayıtları olması noktasında, miras varlığı olarak görülmektedir. Kent yaşamının geçmişinin bir parçasını temsil eden terk edilmiş endüstriyel alanlar, kent aidiyeti, toplumsal diyalog ve eğitim potansiyelini taşımaları açısından niteliksel ve soyut olguların edinimine de işaret etmektedir (UNESCO 2021, 72-135; Palmer 2005, 11).

20.yüzyılın sonlarından günümüze değin, tüm dünyayı bir ağ dokusu içine alacak

şekilde gelişen bilişim ve haberleşme teknolojisinin etkisiyle, pazarların, araçların ve otoritelerin her biri için yeni versiyonların öne sürüldüğü yenedünya düzeni (UNDP 2000, 105) kent içinde ve çevresinde var olan mekânlara yönelik yoğun müdahaleleri de değiştirmiştir. 21.yüzyılın başında gücünü daha da fazla hissettiren bu yenilikçi değişim, orijinal programları son bulduğu için kullanım dışı kalan endüstri yapılarının değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Kent içinde kalmış eski sanayi alanların yeniden kullanımında, “Yaratıcılık” nosyonunun bir dönüşüm eksenini olarak kabul edildiği ve “Sanayisizleşme” olgusuyla ilişkili “Kültür Odaklı Canlandırma” yaklaşımının öne çıktığı görülmektedir (Harvey 1997, 56; Montgomery 2003, 295).

Ziraat aletleri üretmek amacıyla 1944 yılında işletmeye açılan fakat faaliyeti sonlandıktan sonra farklı nitelikte müdahaleler geçirerek kamu yararı için yeniden kullanılan ve Donatım Park (güncel ismiyle Aziz Duran Parkı) olarak hizmet veren peyzaj alanı, çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Üretim tarihi boyunca katmanlaşan deneyim gücünü yansıtan bu endüstri miras alanı, Sakarya’nın yerel sanayi ortamının birikimini temsil eden ve kentin gelişimiyle devamlılık ilişkisi kuran bir dönüşüm süreciyle, geçmişten günümüze kent merkezinin bir parçası olagelmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın yöntem akışını, (i) Tablo 1’de yeniden işlevlendirilmiş yapı örneklerinin tanıtılmasında, ilk kullanım-geçici kullanım-yeniden kullanım ekseninde yapılarda gerçekleşen mekânsal dönüşümlerin ortaya konması, (ii) Tablo 2’de uluslararası koruma kurumları tarafından çıkarılan tüzük ve belgelerde belirtilen ölçütlere dayalı olarak yeniden işlevlendirme kriterleri için çıkarsamalar yapılması ve (iii) Tablo 3’te de örnekleme yapının herbirinde yapılan müdahalelerin, çalışma özelinde kurgulanan bu kriterler yoluyla analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Araştırma boyunca makalede geliştirilen yöntemle özgü analiz türleri ise sistematik literatür araştırması (birincil/ikincil kaynak ve mimari web sitelerinden proje kayıtları), arşiv taraması (ilgili belediyelerden örnekleme alanla

ilgili yazılı/görsel veriler), alan/site ziyareti ve araştırması (yerinde gözlem, fotoğraf ile belgeleme), endüstriyel dönüşüm projesinin analizi (öncü tüzüklerden hareketle, yeniden işlevlendirme kriterlerinin belirlenmesi) olarak sıralanabilir. Analiz boyunca elde edilen farklı yazılı/görsel veri türleriyle ilişkili biçimde, 7 adet yeniden işlevlendirme kriteri belirlenmiştir. Örnekleme alan kapsamında belirlenen 7 adet tescilli yapının, bu kriterleri ne derecede sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitte, yüksek uyumdan düşük uyuma doğru derecelendirilen ve “uygun”, “kısmen uygun”, “uygun değil” şeklinde ifade edilen üçlü değişkenler kullanılmıştır. Sonuç bölümünde, karma kullanım stratejisinin bir örneğini oluşturan miras alanının, kent için taşıdığı önem ve kısıtlılıklar tartışılmıştır.

2. Endüstri Mirasının Değer Olarak Kabulü

Miras önemine sahip yerlerin ve geçmiş endüstriyel yapıların, vaktiyle burada çalışan/çevresinde yaşayan insanlar için ne anlama geldiği, güncelde hala kentin kullanıcılarıyla dolaylı/dolaysız olarak nasıl ilişki kurulabildiği, gelecekte zamansal/mekânsal olarak nasıl değerlendirilebileceği ve en önemlisi, işlevini tamamlamış bir yapının güncel ve geleceğe nasıl bağlanabileceği sorularını sormak, bahsedilen yapıların mevcut kabuklarının dönüşüm ve yeniden kullanım olanaklarının araştırılması açısından önemlidir (Sharpe 2007; akt. Orange 2008, 87).

Mevcut mimari kabuğun/zarfın/kumaşın korunması, bu yapıların içeriğinin ve kültürel öneminin anlaşılması konularıyla ifade edilebilir. Geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer anlamına gelen “Kültürel önem” (cultural significance); mekânın kendisinde, dokusunda, düzenninde, kullanımında, kayıtlarında ve ilgili nesnelerinde bulunmaktadır (Burra Tüzüğü 2013, 4). Bu bağlamda, endüstriyel toplum tarafından oluşturulan ilgili kaynaklara ve geçmişe olan bağlantı hissi, kentin kimliğinin ve kentlinin deneyiminin önemli ifadeleri olarak, geçmişi bugüne taşıyan tarihi kayıtlar sunmaktadır. Dolayısıyla birçok

açıdan değer taşıyan endüstriyel mirasın fiziksel ve sembolik değerlerinin toplamı olarak “Yer ruhu/Yer hissi” (genius loci), hem endüstrinin tarihsel, mimari ve kültürel açıdan zenginliklerinin hem de topluluklar içindeki sosyal dinamiklerin izlerini yansıtmaktadır (Moshaver 2011, 22).

Çağdaş ve gelecek manzaralar için geçmiş izlerin anlamlı ve değerli bulunabilirliği yönündeki bakış açısı, kalıntıların maddi ve manevi boyutlarını, farklı bir perspektiften inceleme ve koruma yaklaşımını oluşturabilir. Böylelikle zamansal ve mekânsal boyutta birleştirici bir rol oynayan sanayi alanları, çoklu zaman katmanları ve kültürel aktiviteleri temsil etmelerinden dolayı mekânın ve insanların kimliğinin bir parçası olarak görülmektedir (Loures 2008, 689).

“Endüstri Mirası” kavramı ve bunun pratikteki karşılığı olarak “Koruma” ve “Yeniden Değerlendirme” yaklaşımlarının endüstri ülkelerinde gündeme gelişleri, konunun 20. yüzyılın ruhuna atfedilmiş bir araştırma geleneği olmasında önemli rol oynamıştır. Endüstri mirasının bir araştırma alanı olarak, mimarlık, mühendislik, ekonomi, tarih, sosyoloji gibi pek çok disiplinde kendine yer edinmesi, konunun tek bir uzmanlık alanıyla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Endüstri mirası, “kent hakkı” bağlamında tüm insanlığın kolektif kültürel miras ögesi olarak görüldüğünde, akademinin uzmanlık alanları dışında, toplumun sivil toplum üyeleri, yerel yönetimler, meslek odaları ve kent kullanıcıları gibi her kesimden katılımcının da söz sahibi olduğu transdisipliner bir çalışma haline gelmektedir. Dolayısıyla konuyla alakalı işbirliğine dayalı sistematik bir yapılanma için, aktif örgütlenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Endüstri mirasını korumada, transdisipliner zemin ve uluslararası bir etki oluşturmak için, bu örgütlenmelerin çatısı altında, çeşitli toplumsal tabakalardan ve farklı uzman çalışanlardan oluşan komitelerin kurulması söz konusudur. Bu doğrultuda, Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (TICCIH), Uluslararası Endüstriyel Miras Komitesi (ISCIH), Avrupa Endüstriyel Miras Rotası (ERIH), Endüstriyel Arkeoloji Topluluğu (SIA), Endüstriyel

Arkeoloji Derneği (ALA) gibi komiteler ve Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Tüzüğü ile Dublin İlkeleri, Endüstriyel Miras Alanlarını Yapılarını ve Peyzajını Koruma İlkeleri gibi öncü kılavuz çalışmalar bulunmaktadır (Saner 2012, 55).

Endüstri Mirası kavramı ve Endüstri Arkeolojisi çalışmaları, Sanayi Devrimi'ni geç deneyimlemiş olan Türkiye'de 1990'ların başından bu yana, yaklaşık otuz yıldır bilinmektedir. Ülkemizdeki endüstri miras uygulamaları, genelde yıkılma tehdidi altında olan özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi sanayi üretim yapılarını kurtarma düşüncesinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla miras tanım ve kapsamı ile mirasa yönelik toplumsal algının tam olarak geliştiği söylenemez. Bu bağlamda, endüstri yapılarının uluslararası bilimsel ilkeler ışığında korunamamaları ve değer barındıran endüstri anıt ve yerleşke sayılarının hızla azalmaları, bu konudaki çalışma disiplini eksikliğini göstermektedir. Nitekim endüstri miras alanına yönelik spesifik ulusal yasal düzenlemeler bulunmamakta, mevcut uluslararası ve evrensel kriterlere de uygunluk sağlanamamaktadır. Koruma konusundaki öncü kanun olan 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda, 2004 yılında yapılan değişikliklere göre, endüstri mirası donanımları, yapıları ve peyzajların "taşınır/taşınmaz kültür varlığı" örneği olarak addedilmediği dikkat çekicidir (Gültekin 2016, 980). Bu durumda, korumayı ve yeniden yaşatmayı teşvik eden yasal düzenlemeler, uzmanlardan ve diğer toplum paydaşlardan oluşan çalışma örgütleri, korunan, korunması planlanan ve risk altındaki yapı ve alanların envanter çalışmaları, ivedi olarak yapılması gereken girişimler olarak görülmektedir (Köksal 2005, 152).

Endüstri mirasını korumadaki zorluklar arasında, koruma mevzuatlarındaki yasal tanım eksikliği dışında farklı nedenler de bulunmaktadır. Tescil edilen miras yerleri için alınan koruma kararları, yapılacak kamu yatırımları uğruna iptal edilebildiklerinden dolayı alan kullanımlarının ve yapılaşma yoğunluğunun değişime uğratıl-

dığı örnekler karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda mekânsal imkanlar ve strüktürel sistemler açısından güncel kolektif yaşam ortamları için kabul gören standart koşullara (deprem ve yangın yönetmelikleri, erişilebilirlik kriterleri, aydınlanma ve iklimizasyon yeterlikleri vs.) uygun görülmeyen bu tür üretim yapıları, korunması gerekli miras yapıları kapsamına alınmamaktadır. Modern mimarlık çatısı altında görülen bu yapılar, arkeolojik miras içerisinde görece daha yakın tarihteki olduklarından (korunmaları için genç sayıldıklarından) ve kent merkezlerinde iri boyutlu ve karmaşık formda olmalarından dolayı, toplum tarafından kolektif mirasın bir parçası olarak genelde kabul görmemektedir. Kent çeperlerinde kurulmalarına rağmen zamanla değişen ekonomik eğilimler sebebiyle, kent merkezlerinde atıl strüktürler olarak kalan sanayi alanları, rant değerleri ve kentsel canlandırma uygulamaları gözetilerek, miras değerlerinin kaybına uğramaktadır. Buna ek olarak, son yıllarda artan ekolojik kaygılar, istenmeyen yan ürünler ve atık üreten bu yapıların yıkımlarını, ekolojik dengeyi sağlamada olumlu bir müdahale olarak görmektedir. Korunması gerekli endüstriyel birikim, miras değeri konusunda yukarıda sayılan tüm kabul sorunları karşısında hem kuramsal olarak hem de uygulama açısından yok olma tehditiyle karşı karşıyadır (Salman 2019, 18).

Çalışmanın örnek yapısı olarak incelenen fabrika kampüsünde de benzer kaygılardan kaynaklı müdahalelerde bulunulmuş, 1998 özelleştirme kararı ve 1999 depremi sonrası terk edilen yapıların herbiri kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı için ivedi biçimde yeniden işlevlendirilme uygulamaları başlatılmıştır. Çalışmada örneklem alanın nihai işlevinden çok, dönüşüm sürecinde ve pratikte müdahalelerin konuyu hangi yönüyle ele aldığı incelemeye değer bulunmuştur.

3. Endüstriyel Mirası Yeniden Değerlendirme Yaklaşımları

Terk edilen endüstriyel yapılar, bulundukları alanlar ve yakın çevreleriyle birlikte, süreklilik ve dönüşüm, parçalanma/bozulma ve olası iyileşme, etrafından ayrışma ve etrafla bütünlüşme koşulları arasında

devamlı bir gerilim yaşamaktadırlar. Terk edilmiş endüstriyel yapıların orijinal programlarının güncelde kullanım durumlarının ortadan kalkması, bu yapıların yeniden kullanımlarına yönelik kararların alınmasında iki sorunun cevaplandırılmasını gerekli kılar: i) Yeniden kullanımın sonucunu etkileyen faktörlerin/kriterlerin neler olduğu, nasıl genelleştirilebileceği ve yeni bağlamlara uyacak şekilde değişikliklerin hangi araçlarla sağlanabileceği ii) Doğru müdahalenin ne olduğu (Bianchi ve Turturiello 2016, 39).

Terk edilmiş bir yapı, fiziksel (*eskime*), işlevsel (*yetersizlik*) ve çevresel (*konforsuzluk*) koşullardan dolayı -yeniden kullanıma olanak sağlayacak ölçüde-geri döndürülemez bir durum teşkil ediyorsa yeniden kullanım tercih edilmeyebilir ve yapı yıkıma uğrayabilir. Bunun yerine, yapı mevcut haliyle yeniden kullanıma olanak sağlayacak koşulları sağlayabilecek durumda ise ve yapının varlık değeri yeni bir işlevsellik için anlamlı bulunursa, yapı üzerinde yeniden iyileştirme ve uyum çalışmaları yapmak mümkün olabilir. Endüstriyel yapının mevcut ilk kullanımından olası yeniden kullanımına uzanan değişiminde, karar verme sürecinde asıl sorun, müdahale esnasında neyin tutulacağını ve neyin değiştirileceğini seçmedeki zorluklardır (Şekil 1).

3.1. Yapılarda Uyarlamalı Yeniden Kullanım

Kaynakların sürdürülebilirliği açısından, kullanılmayan ve yeniden değerlendirilme potansiyeli olan tüm nesnelerin yenilenmesi ve dönüştürülmesi genelde kabul görmüş bir yaklaşımdır. İnşai yapılar da zamanın değişen şartlarına bırakıldıkları ilk tasarım anlarından itibaren -doğaları gereği- morfolojik değişim gösterme, gelişmekte olan bir bağlama tepki verme ve periyodik bakım gerektirme gibi statiklikten uzak koşullara sahiptir. Bu nedenle yapının tasarım süreci ve sonrasında kullanımı boyunca, gelecekteki olası değişkenlerin dikkate alınmaması, yüksek yenileme maliyetlerine, kullanıcı tarafından daha az tercih edilmeye ve güncel kalamamaya neden olmaktadır.

“Uyarlanabilirlik” kavramı, kullanıcıların veya başkalaşım geçiren çevrenin gelişen taleplerine cevap vermek için bir binanın kullanım ömrü boyunca değerini en üst düzeye çıkaran değişme kapasitesi anlamına gelmektedir. Bu esneklikteki binalar, gerçek yaşam döngüsü değerlerini koruyan ve verimli çalışan yerler olarak görülmektedir (Bianchi ve Turturiello 2016 b, 46).

Bu bağlamda yapıları, tasarımı sonlanmış fiziksel nesneler olarak değil, tasarlanan parametrelerin kırılabilirliklerini öngörerek müdahaleye açık nesneler olarak sunmak gerekmektedir. Bu uyarlamacı yaklaşım, bir yapının yaşam döngüsünü optimize etmeye de önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Uyumluluğun yalnızca yaşam döngüsünün mevcut koşulları için değil, gelecekteki alternatif kullanımlar için de bir tasarım ilkesi olarak ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal fayda ekseninde, miras alanının uyarlanabilir yeniden kullanımı, kendini finanse eden ve sürdürülebilir olan koruma biçimi için en etkili yaklaşımlardan biri olarak görülmektedir. Binalara değer katmayı sağlayan bu yaklaşım, binanın mevcut miras önemini sonraki nesle doğrudan aktarabilmekte ve bunun dışında geleceğe yeni değerlerin taşınabilmesini sağlamaktadır. Endüstriyel yapıyı, ilk tasarım amacıyla işlev göremediği durumlarda, belirli bir zamanda

Şekil 1: Endüstri mirasının korunması ve yeniden kullanılması sürecindeki akış şeması (Bianchi ve Turturiello 2016 a, 41’den uyarlanmıştır.).

dondurmak veya endüstriyel içeriği ve nesneleri saran bir kabuktan önemli izleri, hafızayı silmek tercih edilen durumlardan değildir. Adaptasyon yoluyla ve yeni bir fonksiyonla, yapının ve çevresinin yeniden canlandırılması, terk edilen endüstriyel yapının artakalanlarının yorumlanması ve değerlendirilmesi açısından uygulanan uygun seçeneklerden biridir (*Yung ve Chan 2012, 353*).

Uyarlanabilir yeniden kullanım, binanın sonlanan (*eski*) programı ve mevcudiyetini koruyan (*eski*) kabuk ile yeniden programlamadaki çağdaş (*yeni*) kullanım ve yenilenen (*eski*) kabuk arasında, eski-yeni diyalektikliğine dayalı bir ilişki tanımlamaktadır. Bu süreçte, geçmiş kabuğun varlığı ile gelecek vizyonunda aynı kabuğun olası kullanım biçimleri arasında bir geçiş bulunmaktadır. Bu geçişte, miras değeri olan endüstriyel kabukların çağdaş bir fonksiyonla güncel programatik gereksinimlere uyarlanmasıyla, yapı kabuğunda gizlenen kültürel miras değerlerinin üst düzeyde açığa çıkarıldığı ve geleceğe aktarıldığı dönüşümler yaşanmaktadır.

Uyarlanabilir yeniden kullanım kavramının, kentsel tasarım stratejisi olarak ele alınması noktasında literatürde çok sayıda tanımlama ve uygulama yer almaktadır. Shen ve Langston, bu anlayışı, kullanılmayan, hızla kullanım dışı kalan ve olası yıkımın yaklaşmakta olduğu mevcut binaların temel yapısını ve dokusunu bozmadan, söz konusu yapılara “yeni yaşam” sunmanın bir yolu olarak görmektedir (*Shen ve Langston 2010, 6*). Bu yaklaşımın işlev değişikliği özelliğine vurgu yapan Burra Tüzüğü, aynı kavramı, bir yerin yeni bir kullanım için uyarlanması olarak tanımlamaktadır (*ICOMOS Australia 2013, 7*). UNESCO, eski binaların uyarlamalı olarak yeniden kullanımını, forma, karaktere, yapıya ve tarihi bütünlüğe saygı duyan yeri kurmak için gerekli yeni kullanım alanları olarak kabul etmektedir (*UNESCO 2015, 29*). ICOMOS Yeni Zelanda’ya (*2010, 5-7*) göre miras uyarlamalarının başarı ölçütü, kültürel miras değerini korurken uyumlu kullanım için değişim geçiren projeler olarak tasarlanmasıdır.

3.2. Karma Kullanımlı Rekreasyon Alanı Olarak Uyarlanabilir Yeniden Kullanım

Günümüz kentlerinin projeleri arasında, geniş iç hacimli mekânsal organizasyonlara sahip olan, ziyaret edilecek cazibe noktaları oluşturan, sanatsal etkinlikler aracılığı ile tarihin deneyimlenmesine olanak sağlayan karma kullanımlı kentsel peyzajlar ve nitelikli endüstriyel parklar ön plandadır. Bu noktada, orijinal kullanımları sona eren post endüstriyel alanlar, kent içindeki konumları ve mekânsal olanakları açısından, bu türden projeler için fırsat oluşturmaktadır. Bu kapsamda, taş kömürü yatakları üzerine kurulu olan Ruhr Havzası, kömür ocaklarının ve madenlerin kapanmasına kadar, hem Almanya’nın maden sanayi gelişiminin tanıklığını yaparak hem de Avrupa’nın öncü endüstriyel alanlarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Dortmund, Essen, Duisburg gibi kentleri içine alan bütüncül bir endüstriyel ağ ve gezi rotası olarak planlanan alan içerisinde müzeler, sanatsal aktivitelerin yapıldığı mekânlar, sanayinin taşınır kültür öğelerinin sergilediği açık alan düzenlemeleri gibi çağdaş programlara ev sahipliği yapan yeniden kullanım projeleri yer almaktadır. Bu projelerden en önemlisi kültürel, sanatsal, ekolojik hedefler ekseninde, 1989-1999 yılları arasında kentsel canlandırma projesi olarak planlanan, Uluslararası Mimarlık Sergisi Emscher Park (*IBA Emscher Park*) adıyla bilinen projedir (*Kaçar 2016, 475-481*). Bu projenin konularından biri, Essen kentindeki Zollverein Kömür Madeni’nde (*Zeche Zollverein*) eski kömür yıkama binası olarak kullanılan yapının, sanayileşen bölgenin kültürel belleğini yansıtan bir Ruhr Müzesi’ne dönüşümüdür. Öncü projelerden diğeri, işlevini yitirmiş çelik fabrikası yerleşkesinin karma kullanımlı rekreasyon alanına dönüşümü olan Duisburg-Nord Peyzaj Parkıdır. Dönüşüm esnasında, öncelikli olarak fabrikanın kenarına kurulu olduğu nehir ağının sağlıklılaştırılmasına ve üretim safhasında kirlenmiş alanların temizlenmesine, ekolojik endişeler nedeniyle önem verilmiştir. İkonik endüstriyel kalıntılar; seyir kulesi, tırmanma alanları, dalış merkezleri gibi yenilikçi programlar

ve geniş yeşil alanlar olarak değerlendirilmiştir.

Emscher Peyzaj Parkı bağlamındaki kapsamlı kentsel projelerin önemleri, hem endüstriyel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamada hem de estetik, ekonomik ve ekolojik güncel beklentileri karşılamada yenilikçi bir peyzaj türünün ortaya çıkması ve projelerin herbirinin uluslararası tanınırlık kazanmasıdır. Peyzaj tasarımları, mimarlar, peyzaj mimarları, sosyologlar, mühendisler ve diğer toplum paydaşlarından oluşan transdisipliner bir ekip çalışması ile yapılmıştır. Önceden ulaşılması planlanan ve sonucunda da uygulanan belli başlı hedefler arasında, kirli alanların (*brownfield*) temizlenmesi; eski endüstriyel binaların yeniden kullanılmasında ziyaretçi dolaşım akslarının, özgün üretim bantları izleri korunarak ve orijinal üretim aksamalarının aslına sadık kalınarak kurgulanması; açık alanların kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesini olanaklı hale getirecek biçimde yeniden düzenlenmesi; bu amaçla rekreasyon ve yürüyüş rotaların geliştirilmesi; eski işçi mahallelerinin sosyo kültürel ağın bir parçası olarak yenilenmesi gibi kararlar yer almaktadır (*Loures vd. 2011, 717*). Ayrıca maden alanlarının olası yeniden kullanım ihtimalleri dikkate alındığından, müdahaleleri en azda tutan, geri döndürülebilirlik ilkesini göz önünde bulunduran ve özgün programını yerinde sürdürmeye olanak sağlayan yapısal değişimler tercih edilmiştir. Özgün işlevi devam eden alanların deneyim çeşitliliği sağlayacak şekilde “Açık Kapı” (*Open Door*) uygulamaları ile ziyaretçilere “yaşayan” bir endüstriyel anıt olarak açılması ve bu yolla kentlilere katılım hakkı tanınması, tercih edilen durumlardandır. Hem kuramsal hem de uygulama boyutunda olumlu bulunan bu kararlar ve

müdahaleler dizisi neticesinde, 2001’de UNESCO Dünya Miras Listesi’ne giren Zollverein Maden Ocağı Kompleksi’nin de içinde yer aldığı Ruhr Bölgesi, 2010 yılında “Avrupa Kültür Başkenti” ilan edilmiştir (*Yetkin vd. 2021, 1095*) (Şekil 2).

Kent park olarak yeniden geliştirilen projelerden biri de Kanada’nın en önemli tuğla üreticilerinden olan ve Toronto’nun merkezinde yer alan Brickworks sanayi alanıdır. 1990’ların başında tuğla yapımı sona erdikten sonra, bu alan, gelecekteki en uygun biçimi ve kullanım durumu açısından büyük ilgi görmüştür. Sanayi alanı, Don Nehri Vadisi’ndeki konumuyla doğal miras, Toronto şehri göz önüne alındığında kültürel ve tarihi miras, kendi endüstriyel birikimiyle de endüstri mirası barındırması sebebiyle, hayati öneme sahip bir alan olarak görülmüştür. Bu bağlamda, çok sayıda binadan oluşan sanayi kompleksi ve bir taş ocağından oluşan alan, hem kültürel sürekliliği simgeleyen bir miras alanı hem de ekolojik denge için acilen iyileştirilmesi gereken bir kahverengi alan olarak tanımlanmıştır. Bu noktada, miras alanların restorasyonu, kentli için ek yeşil alan sağlanırken, sitedeki ekolojik sağlıklılaştırma çalışmalarıyla da ekolojik, sosyo-ekonomik ve politik yönleri öne çıkaran rekreasyon alanı geliştirilmiştir. Mimarlar, peyzaj mimarları, mühendisler ve ekolojistlerden oluşan çok disiplinli bir tasarım ekibinin tasarım stratejisi, sanayi sitesinin benzersiz endüstriyel geçmişinin korunmasına ve bu tarihin yenilikçi sürdürülebilir tasarım ilkeleriyle sentezine odaklanmıştır. Mimari müdahalelerin başarı ölçütü, programlama ihtiyaçları zaman içinde değiştikçe esneklik sağlayacak minimum dokunuşların tercih edilmesidir (*Foster 2005, 343*) (Şekil 3).

Şekil: 2

(Sol) Ruhr Müzesi’ne dönüşen eski kömür yıkama binası (Ruhr museum, 2022), (Sağ) Duisburg-Nord Peyzaj Parkı’na dönüşen eski çelik fabrika yerleşkesi (Landschaftspark Duisburg Nord, 2022).

Şekil: 3

Doğal miras Don Vadisi'nin kalbinde kültürel ve ekolojik bir merkez olarak yeniden kullanılan endüstri miras alanı (Claude Cormier + Associés, 2022).

Türkiye’de kültürel ekolojik park olarak yeniden kullanıma açılan endüstri miras alanı örnekleri daha azdır. Öne çıkan uygulamalar arasında, Müze Gazhane ve Santral İstanbul gibi endüstri miras alanları ve yakın çevrenin birlikte ele alındığı kültür ve eğitim eksenli projeler dışında, ağırlıklı olarak ekolojik park olarak işlevlendirilen endüstri peyzajı örnekleri de bulunmaktadır. Bu örnekler doğrultusunda, Bursa Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası’ndan karma kullanımlı rekreasyon alanına dönüştürülen Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Parkı projesi dikkat çekmektedir. Proje, kamu yararının gözetildiği ve ekolojik, kültürel, sosyal, kent ekonomisiyle ilgili kararların alındığı bir uygulama olarak görülebilir. Farklı fonksiyonlarda açık ve kapalı alan kullanımları açısından esnek, yapılaşma yoğunluğu açısından mevcut kentsel dokuya eklemlebilen, gece-gündüz kullanımı açısından ise dengeli sürekli kullanım sunan bir yeniden geliştirme pratiğidir (Alagöz 2017, 231). Ekolojik bir yaklaşım çerçevesinde ve şehircilik ölçeğinde en büyük endüstriyel dönüşümlerden biri de Kocaeli Seka Kâğıt Fabrikası’ndan, Kocaeli Bilim Merkezi ve Seka Kâğıt Müzesi’nin de içerisinde yer aldığı Seka Park Projesi’dir. Demiryolu, karayolu ve denizyolu ulaşım ağlarıyla çevrili bu park projesinin, bölgede yer alan

Nicomedia Antik Kenti’nin bir parçası olarak, endüstriyel yapı kabuklarından, yapıların içindeki her türlü makina, tesisat ve aksam gibi taşınabilir miras öğelerine kadar tüm unsurlarıyla “bütüncül korunması” amaçlanmıştır. Fabrika yapılarının özgün mekânsal kurguları korunarak, miras değerini üst düzeyde tutan uyarlanabilir yeniden kullanım yaklaşımı benimsenmiştir. Kampüs alanının ziyaretçi dolaşım şeması tasarımında, kâğıdın üretim akışına paralel bir rota oluşturulması ve bu rotanın da kâğıt üretimine ait makinelerin yerinde sergilenmesiyle desteklenmesi başarılı müdahaleler olmuştur (Arkiv 2022). Park alanı için güncel bir gelişme olarak, uzun yıllardır üzerinde çalışılan Seka Kültür Havzası Fikir Projesi tanıtımı, 2021 tarihinde akademisyenler, mimarlar ve basın organlarından oluşan kent katılımcılarıyla paylaşılmıştır (Şekil 4).

Karma kullanım eksenli kentsel yeniden canlandırma projelerinden güncel bir örnek de Antalya Dokuma Fabrikası’ndan dönüştürülen Dokuma Park Projesi’dir. Aktif bir kamusal alan üretmeyi hedefleyen projenin diğer örneklerden ayırt edici özelliği, alana ilişkin fikirleri bir yarışmayla elde etmeyi amaçlayan katılımcı modeli sunmasıdır. Bu nedenle, alanın inşaa süreci ve sonrası yerine, yarışma yoluyla elde edilen tasarım aşaması dikkate alınmıştır. 2017’de ilan

Şekil: 4

(sol) Kültür Merkezi ve Merinos Park’a dönüşen dokuma fabrika alanı (Arkitera, 2011) ve (sağ) Bilim Merkezi ve Kâğıt Müzesi’ne dönüşen kâğıt fabrika alanı (Tek, 2021).

edilen ve 2018’te sonuçlanan yarışma sonrasında, yarışma sürecine ve bu süreçte yer alan aktörlere ilişkin çok sayıda eleştirel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yarışmada endüstriyel dönüşümlere dair fırsatların kaçırıldığını iddia eden Saner, yarışma sürecine dair eleştirilerini, idare, şartname, jüri ve ödül grubunda yer alan projeler üzerinden, kapsamlı bir analizle ele almaktadır. Saner’e göre (2018, 46), proje adlandırmasından yarışma alanına; Dokuma Çalışma Grubu’nun hazırladığı rapordan ve yarışma şartnamesinden projenin ihtiyaç programına kadar pek çok aşamada muğlaklık bulunmaktadır. Asıl proje alanın eski Dokuma Fabrikası ve Pil Fabrikası yerine, yakın çevredeki “Dokuma ticaret kısmı” olarak tanımlanan alan olarak gösterilmesi, fabrika yapılarıyla ilişkilendirilmesi ve derecesi açısından kısıtlayıcı bir müdahale olmuştur. Yarışma beklentilerindeki en önemli handikaplardan biri de programatik gereksinimler kapsamında, Dokuma Fabrikası’nın özgün mekânsal kurgusuna doğrudan eklenilebilecek spesifik işlevlerin tanımlanması yerine, kültür sanat, turizm, yeşil ve rekreasyon alanlar gibi daha genelgeçer tasarım kararlarının beklenmesidir. Ek olarak, miras alanına ölçülü yaklaşmak adına, minimum yapılaşma ve katı koruma yaklaşımı esas alınmıştır. Bu durum da fikir yarışmalarının doğasındaki esnek ve özgür tasarım tutumuna aykırı bir ortam oluşturmuştur. Tüm bu bağlayıcı rapor, şartname ve aktörlere rağmen, fabrika işletme binası bilim merkezine, kreş oyuncak müzesine, idare binası Dokuma Müzesi’ne, yemekhane ise Modern Sanatlar Galerisi’ne dönüştürülmüştür. Bunlara ek olarak, Simülasyon Merkezi, Botanik Park, yapı minyatürlerinin sergilendiği Açık Hava Müzesi, yeşil

alanlar, tasarımı yönlendiren sirkülasyon aksları yapılmıştır (Şekil 5).

Makalenin ana araştırma materyali olan TZDK (Türk Ziraat Kurumu) endüstriyel yerleşkesinden Sakarya Donatım Park’a olan dönüşüm ise kent merkezinde yer alması sebebiyle kentsel boşluk mekânlarına yönelik gereksinimi karşılayacak kent içi kamusal park olarak tasarlanan yerel örneklerden biri olarak görülebilir.

4. TZDK Endüstriyel Yerleşkesi’nden Sakarya Donatım Park’a

Donatım Park Projesi’nin, kültür varlığının ne kadarının ve ne ölçekte korunması gerektiğinin saptanması noktasında, endüstriyel mirasın üst başarılı uyarlama projelerinin dışında kaldığı söylenebilir. Sanayi yapılarının tamamının bir endüstriyel kabuk olarak kabulünden hareketle, güncel kullanım, özgün kabuğun bıraktığı genel izlenimi değiştiren yerele inmiş bir uygulamadır. Öncesinde kent çeperine taşınmasıyla terk edilen endüstriyel alanın işlevsiz ve sahipsiz kalması problemi, Sakarya ilinin yerel tarihinin oluşumunda da başat bir özellik gösteren depremin yıkıcı gücüyle, yeniden belirmiştir. Bu sebeple depremin de endüstriyel yerleşimin yeniden işlevlendirme sürecinde ana işlev belirleyicilerden olma durumu dikkat çekmektedir. Nitekim alanın deprem bölgesinde yer alması sebebiyle, gelecek olası depremler sırasında kullanıma hazır geniş bir toplanma alanı olarak ve kent merkezinde atıl halde bulunması sebebiyle de kentli için kamusal park olarak tasarlanması yönünde karar verilmiştir (Şekil 6). Dolayısıyla kentsel gelişim dinamikleri açısından eski yapıların çoğunun yıkılarak yeni yerleşime açıldığı bu örnek durum incelemesi, koruma kültüründe birçok açıdan

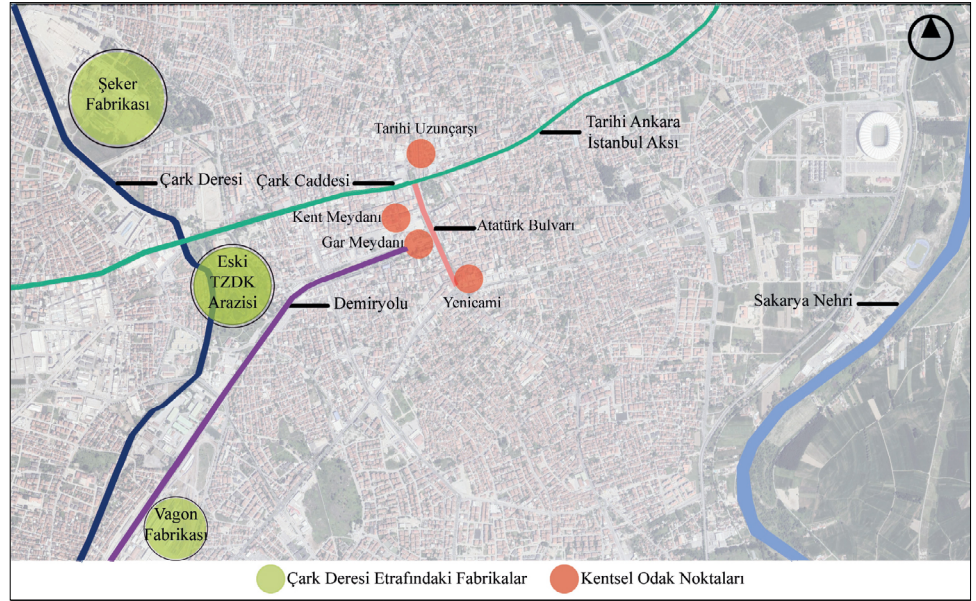

Şekil: 5

Karma kullanım eksenli kentsel yeniden canlandırma projesi olarak Antalya Dokuma Park (Antalya Dokuma, 2022).

Şekil: 6

TZDK fabrika yerleşkesinin kent makro formuyla üst ölçek ilişkisini anlatan harita görsel.

Şekil: 7

(Sol) TZDK fabrika yerleşkesinin hava görüşü (Resul Narin arşivi), (orta) Donatım Parkın gündüz görünümü ve (sağ) Donatım Parkın gece görünümü (Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi, 2022).

kabul gören bir uygulama olarak karşılığını bulmasa da, seçilen alanda mirasın daha önceden de (depremlerle) kısmen zarar görmüş olması ve alanın kentte toplumsal fayda için paylaşımlı alternatif kullanımlara açılması nedenleriyle irdelenmiş, örneklem alanının nihai işlevinden ziyade, dönüşüm süreci ve pratikteki müdahalelerin konuyu hangi yönüyle ele aldığı incelemeye değer bulunmuştur (Şekil 7).

4.1. Sakarya'nın Sanayi Tarihi

Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nin kuzeydoğusunda ve bölgeye ait Çatalca-Kocaeli Bölümünde yer alan Sakarya ili, kurulduğu 16. yüzyıldan bu yana çeşitli yerleşimlere ve yaşamlara sahne olmuştur ("Sakarya" 2022). Stratejik konumu, sahip olduğu zengin orman varlığı, yaşamış olduğu nüfus hareketleri, bölgeye yerleştirilen muhacirlerin yetiştirdiği zirai ürünlerin tetiklediği ticaret hareketliliği, etnik yapıdaki çeşitlilik gibi birçok nedenden ötürü 19. yüzyılda geniş çaplı sosyo-ekonomik bir gelişme yaşamıştır. Bu yüzyılda kazandığı atılımlar, 20. yüzyıla girerken buranın bir cazibe

merkezi haline gelmesine sebep olmuştur (Narin 2014, 154-157). Adapazarı Ovası'ndaki sanayileşmenin gelişmesi, Haydarpaşa-Ankara demiryolunun, 9 kilometre uzunluğunda olan Arifiye-Adapazarı hattının, 1901 yılında bu bölgeye ulaşım işletmeye açılmasıyla daha çok hızlanmış tır. Sözü edilen sanayileşme hareketleri kapsamında, I. Dünya Savaşı'nda 1916'da resmi açılışı Enver Paşa tarafından yapılan ve 19 Mart 1917 tarihinde faaliyete başlayan Adapazarı DE-TA (Demir ve Tahta Malzeme) Fabrikası demiryolu ve Çark Deresi üzerinde kurulmuştur. Bu kurulum yeri, aynı zamanda 1944-1999 Ziraî Donatım Kurumu ve bugünkü Donatım Park'ın bulunduğu yerdir. II. Dünya Savaşı'na kadar bazı banka (Türk Ticaret Bankası) ve şirketlerin yönetiminde araba yapımıyla uğraşan imalathane, 1943 depreminde tümüyle yıkılmıştır. DETA işletmesi, satın alınmış ve çevresindeki alanların bir bölümü de kamulaştırılarak, 1944 yılında Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'na bağlı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi kurulmuştur (Narin 2017, 76).

4.2. Fabrikanın Kuruluşu ve Tarihsel Bağlam

Sakarya Donatım Park'ta deneyimlenebilen uyarlamalı yeniden kullanım uygulaması, sırasıyla DE-TA işletmesi (1917-1943), 1943 depreminden sonra aynı alanda kurulan Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi (1944-1999), bu fabrikanın da zamanla işlevini kaybederek alanın terk edilmesi, 1999 Marmara depremi sonrası atıl kalması ve 2006'dan bu yana aynı alanın günümüzde kent park olarak kullanımı (2006-halen) süreçlerini kapsamaktadır. Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası kurulduktan hemen sonra, 1950'li yıllarda genişletilme çalışmaları yapılmıştır. İlk defa traktör montajına ve kimi traktör parçalarının yapımına başlayan fabrika, 1960'lı yıllarda Adapazarı'nın dört büyük işletmesinden biri haline gelmiştir (Narin 2017 a, 76). 1968 yılında Ford marka traktörlerinin ve 1979 tarihinde Avusturya patentli Steyr traktörlerinin üretimine başlanan fabrikada, 1978 yılında tamamen yerli bahçe traktörleri üretimi için yatırımlar yapılmış ve projesi dâhil tümüyle yerli modeller çiftçinin hizmetine sunulmuştur. Uzun yıllar bu yoğunlukta faaliyet gösteren fabrikanın 1996 yılında kent çeperine taşınarak Başak Markası ile üretime başlaması sonucu mevcut binalar terk edilmiştir (Başak Traktör 2022) (Şekil 8).

Atıl haldeki yapılar, 1999 Marmara Depremi'nin yıkıcı etkisiyle daha büyük boyutta parçalanmalar ve bozulmalar yaşamıştır. Fabrikanın ana binası tümüyle yıkılırken depolar ve imalathaneler hasar almış, fabrikanın teknik servisler birimi ve idari bölüm ise

yapısal bütünlüğünü korumuştur. Depremde yıkılan, ATSO Binası (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası), fabrikanın müdüriyet binasına; Nüfus Müdürlüğü, fabrika girişindeki fabrika yemekhanesine; ADASU (Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi), fabrikanın teknik servisler birimine taşınmıştır. Deprem sonrası mevcudun iyileştirilmesini ve yeniden inşaların yapılmasını sağlayan afet yönetimi, atıl haldeki eski TZDK alanının yeniden değerlendirilmesini geciktirmiştir. Bu durumda, öncesinde terk edilme ve sonrasında depremin etkisiyle bakımsız kalan yapıların kentsel dolaşıma yeniden katılmasında gecikme yaşanmıştır. Yapılı çevre ve alanlar için yapılan iyileştirmeç alışmaları kapsamında, terk edilme sonrası boş kalan fabrika arazisinin yıkım aşaması da yer almaktadır. Bu yıkım çalışmasında, depremzedeler için kurulan geçici çadır kent kaldırılırken, fabrikanın enkaz ve harabe durumunda olan birimleri de tamamen yıkılmıştır. 2005 yılında ayakta kalan binalar kamunun idaresindeyken, depolar da kiralanmak suretiyle kullanılmış, kullanılmayan binaların bir kısmı ise evsizlerin barınağı haline gelmiştir. 2006 yılında ise yerel yönetim tarafından, fabrika alanı üzerinde bulunan eski sanayi yapılarının kullanılamayacak durumda olanlarının yüzde sekseninin yıkım çalışması tamamlanmıştır (Uyanık 2011, 93).

4.3. Fabrikanın Kentsel ve Mimari Ölçekte Uyarlanabilir Yeniden Kullanımı

Alanın deprem bölgesinde ve kent merkezinde yer alması sebebiyle, dönüşüm sürecinde, olası depremler sonrası kullanımlara

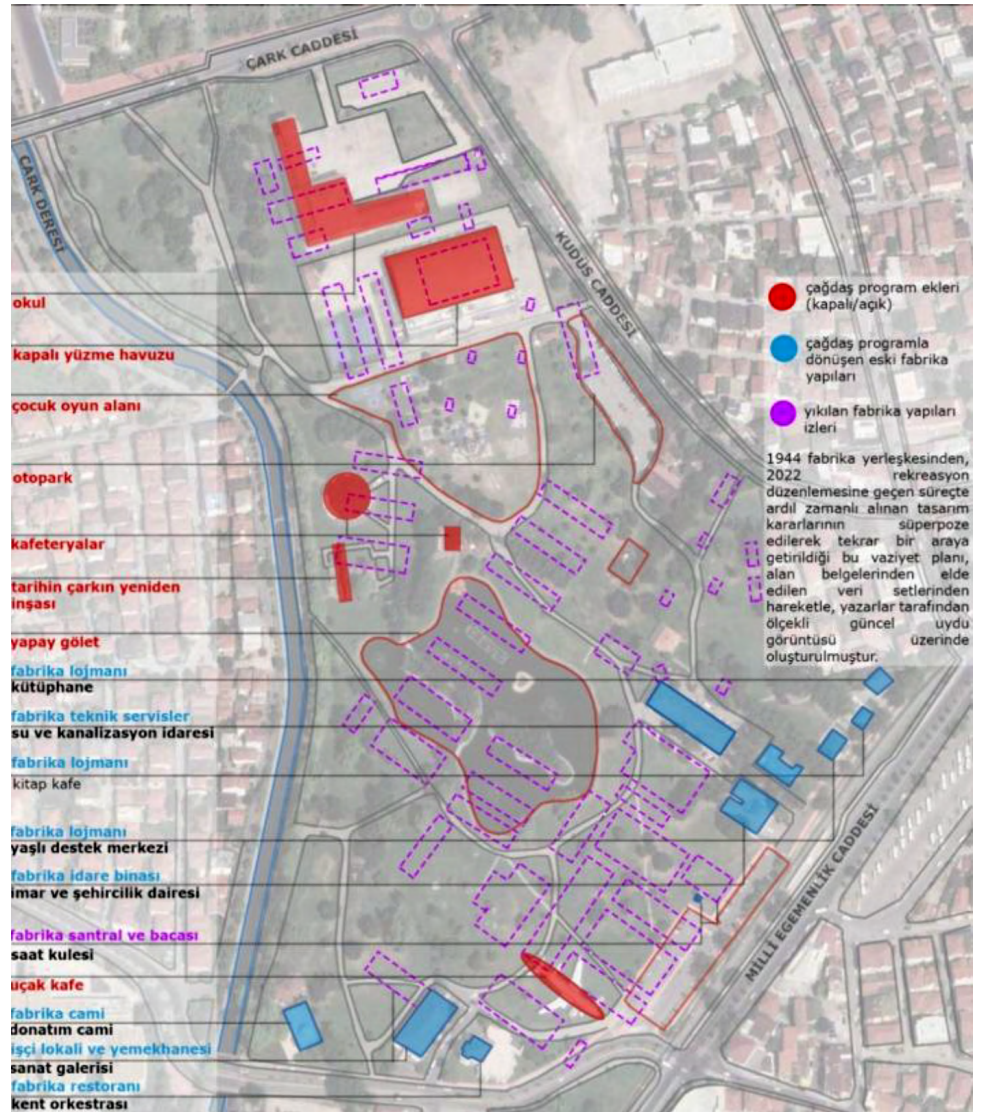

Şekil: 8
(Sol) 1953 tarihli orijinal fabrika vaziyet planı, (orta) 1972 tarihli orijinal fabrika vaziyet planı, (sağ) 2005 tarihli atıl haldeki fabrika hava fotoğraflarında görülen, zamanla eklenen ve kaldırılan yapılar (Planlar: Adapazarı Belediyesi Arşivi).

olanak sağlayacak geniş bir alan olarak planlandığı bir yaklaşımda bulunulmuştur. Bu yaklaşım, o esnada yapısal bütünlüğünü kaybetmiş tüm binaları yıkma ve böylelikle kentsel boşluk oluşturma girişimine neden olmuştur. Nitekim kentsel peyzajda geniş bir alan kaplayan fabrika alanı ve yoğun yapı stoğu, kamusal parkın gereksinimlerine yönelik, yaklaşık 4500 metre yürüyüş alanına ve yeni mekânsal organizasyonlara sahip bir kentsel boşluğa dönüşmüştür. Sakarya kent hafızası içinde önemli bir mihenk taşı ve kentte bir düğüm noktası olan Zirai Donatım Fabrikası yerleşkesi, kentlinin deneyimlediği bir alan olarak işaret ögesi (Landmark) değeri de taşımakta-

dır. Fabrika çevresindeki yerleşime ismini vermiş ve hem kent parkın kendisi hem de Donatım mevki olarak anılan yakın çevre kentlinin uğrak noktalarından birini haline gelmiştir. Kampüsün vaziyet yerleşimi, çağdaş fonksiyon ile kullanımı devam eden fabrika yapılarının konumunca şekillenmiştir (Şekil 9). Kampüsün tam ortasına tanımlayıcı bir kentsel peyzaj ögesi oluşturma amacıyla yerleştirilen yaklaşık 14.000 metrekare alanı kaplayan fiskiye yapı bir gölet, etrafındaki piknik alanları, çocuk oyun alanları, sosyal tesislerin tasarımıyla birlikte rekreasyon alanına dönüşmüştür. Bu gölet ile batı yönünde fabrikanın konumlandığı Çark Deresi arasında tarihi bir çark yer

Şekil: 9
TZDK fabrika yerleşkesinden rekreasyon park alanına dönüşümde, orijinal fabrika yapıları, dönemseller, dönüşümde yitirilenler ve çağdaş programlar.

almaktadır. 1950'lere kadar kent merkezine su temin etmek amacıyla kullanılan ve yıkımından sonra aslına uygun yeniden yapılan bu çark, park içinde kentsel simgelerden birini oluşturmaktadır (Şekil 10).

Park sınırları ile Maliye Caddesi arasında kalan ve yakın çevre ile daha doğrudan ilişki kuran bölümler kültürel ve sosyal programlara ayrılmıştır. Vaziyet planının güney tarafında, fabrikanın işleyişi esnasında restoran olarak eklenen yapı, şu anda Kent Orkestrası olarak kullanılmaktadır. Orkestra binasının hemen yanında ise işçi

lokali ve yemekhane mekânından sanat galerisine dönüştürülen yapı yer almaktadır. Kabaca kübik bir kütle teşkil eden yapının kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde yer alan kolonatl cephede tasarımındaki narin kolon algısı, yapının karakteristik niteliklerden sayılabilir. Güney yönündeki cadde boyunca sıralanan bu yapılar dışında, eklektisist bir yaklaşımla, alanla hiçbir ilişkisi bulunmayan, hurdaya ayrılmış eski bir yolcu uçağı, 2021 yılında dışarıdan getirilerek parkın girişine konumlandırılmış ve kiraathane olarak kullanıma açılmıştır (Şekil 11). Vaziyet planının tren hattının da uzandığı Milli Emlak Caddesi tarafında ise yerel yönetim binaları, saat kulesi ve sosyal tesis mekânları bulunmaktadır. Müdüriyet binası, deprem sonrası bir süreliğine geçici olarak SATSO (Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası) tarafından kullanılmış iken günümüzde yapı, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı olarak hizmet vermektedir. Eski teknik servisler binası, şu anda Su ve Kanalizasyon İdaresi olarak işlev görmektedir. İlk kullanımda santral binası ve ısı merkezi olarak hizmet veren ve 2006'da hasar alan yapı kütlelerinin yıkımından geriye kalan bacaya, eski işlevinden çok farklı olarak saat kulesi görünümü verilmiş, bu uygulamayla ana binası yitirilmiş olan ısı merkezinin kalan kısmına ait hafıza da tamamen silinmiştir (Şekil 12). Fabrikanın işçi konutları olarak kullanılan birimlerinin ayakta kalanları, günümüzde YADEM (Yaşlı

Şekil: 10

(Sol) Tarihi Çark-1901, (Orta) Tarihi Çark-1940'lar (Resül Narin arşivi), (Sağ) Çarkın yeniden yapımı (Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2022).

Şekil: 11

(1) Kent orkestrası olarak kullanılan fabrika restoranı (2) Donatım Cami, (3) Sanat Galerisi olarak kullanılan işçi lokali, (4) Endüstriyel miras alanıyla ilgisi olmayan ve kiraathane olarak yenilenen eski bir uçak (Kaynak: Sakarya Büyükşehir Belediyesi).

Şekil: 12

(1) Saat Kulesi olarak kullanılan tarihi baca, (2) Su ve Kanalizasyon İdaresi olarak kullanılan teknik birimler, (3) İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı olarak kullanılan müdüriyet binası (Fotoğraf: İ.H. Demir 2022).

Şekil: 13

İşçi konutlarından sosyal merkezlere dönüşen yapılar (1) Yaşlı Destek Merkezi, (2) Divan Kitap Kafe, (3) Sait Faik Kütüphanesi (Fotoğraf: İ.H. Demir 2022).

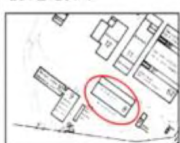
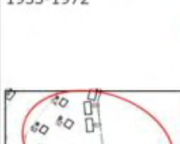
Destek Merkezi), Divan Kitap Kafe, Sait Faik Kütüphanesi, Polis kontrol noktası gibi birçok farklı programa ev sahipliği yapmak-tadır (Şekil 13).

5. Çalışmada Tanımlanan Yeniden İşlevlendirme Kriterleri

Donatım Park bölgesi, eski Zirai Donatım

Tablo: 1

TZDK alanından Donatım Park'a dönüşümde yeniden işlevlendirilmiş yapı örnekleri (Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur). Kaynaklar. Orijinal fotoğraflar: Adapazarı Belediyesi, güncel fotoğraflar: M.N.Saraylı 2022).

Yapı ve Yapı Türü	İlk İşlev ve Ek Yapım/ Yıkım	Geçici İşlev ve Yeniden İşlevlendirme
TZDK İşçi Lokali ve Yemekhanesi	İlk yapım: 1944-1953 Ek yapım: 1953-1960'lar	Ek yapımın yıkımı: 1999-2006 Geçici olarak: Zabıta Mud. Yapının tescilli: 2011 Restorasyon: 2013
		
Orijinal görünüm	1953 vaziyet planı	1972 vaziyet planı
TZDK Santral Binası ve Bacası	İlk yapım: 1944-1953 İşlev değişimi ve su deposunun yıkımı: 1975-1991	Santral Yapısının yıkımı: 2008 Geçici olarak: atıl baca Bacanın tescilli: 2011 Restorasyon: 2017
		
Orijinal görünüm	1953 vaziyet planı	1972 vaziyet planı
TZDK Müdüriyet Binası	İlk yapım: 1944-1953 Ek yapım: 1953-1960'lar	yıkım yok Restorasyon: 2010 Yapının tescilli: 2011
		
Orijinal görünüm	1953 vaziyet planı	1972 vaziyet planı
TZDK Sosyal Hizmetler Binası	Ambarın yıkımı: 1972-1974 İlk yapım: 1974-1975	yıkım yok Restorasyon: 2008 Tescilli değil
		
Orijinal görünüm	1972 vaziyet planı	1991 vaziyet planı
TZDK Lojmanları	İlk yapım: 1944 sonrası Ek Yapımlar/yıkımlar: 1953-1972	Geçici olarak: Gençlik Merk. Güncel olarak Yaşlı Merk. Geçici olarak: İl Özel İdare Güncel olarak: Kitap Kafe Geçici olarak: İl Özel Kütüphanesi Geçici olarak: Sait Faik Kütüphanesi
		
Orijinal görünüm	1953 vaziyet planı	1972 vaziyet planı
Bazı lojmanların yıkımı: 2013-2017	Tescil: 2011 Restorasyon: 2011	

Kurumu tesislerinin, yemekhane, müdürü-
yet binası, sosyal hizmetler binası, birkaç
işçi konutu gibi ortak alan yapılar restore
edilerek yeniden işlevlendirilmişlerdir.
Yukarıda değinildiği gibi, Santral Merkezi
bacasına, taşıdığı hafızaya yabancı bir işlev
verilerek saat kulesine dönüştürülmüştür.
Söz konusu yapıların güncel korunmuş-
luk durumları ve yeniden işlevlendirme
süreçleri, makale kapsamında geliştirilen
yeniden işlevlendirme kriterleri ışığında
tartışılmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak,
yeni(den) işlev verilmiş ve bir kısmı tescil-
lenmiş 7 adet endüstri yapısı, Tablo 1’de
alt alta listelenmekte; yatayda ise yapının
adı ve türü, ilk işlev ve ek yapım/yıkım
bilgileri, geçici işlev ve yeniden işlevlen-
dirme süreçleri açıklanmaktadır (Tablo 1).
Endüstri yapı grubunun tanınırlığı ve önem
derecesi Tablo 1’de açıklandıktan sonra,
miras durumundaki yapıların, yeniden de-
ğerlendirilme sürecinde kazandığı nitelik-
leri ve özellikleri analiz etmek üzere belirli
kriterler esas alınmaktadır. Bu noktada,
endüstri mirasının yasal korunması ile
ilgili çalışmalar yapan bilimsel kuruluş,
konsey ve komiteler tarafından yayımlanan
koruma raporları incelenmektedir. Makale

ölçeğinde, ilgili örneklere uygunlukları
açısından üç farklı tüzük metni dikkate
alınmaktadır. Bunlar; ICOMOS (International
Council on Monuments and Sites- Uluslararası Anıt-
lar ve Sitler Konseyi) Avustralya Milli Komi-
tesi tarafından önem temelli koruma ilkesi
çerçevesinde düzenlenen Burra Tüzüğü
(The Australia ICOMOS Charter for the Conservation
of Places of Cultural Significance), 2003 tarih-
inde Rusya’da düzenlenen TICCIH’nin (The
International Committee for the Conservation of
Industrial Heritage-Uluslararası Endüstri Mirasını
Koruma Komitesi) 12. Uluslararası toplantı-
sında kabul edilen, “Endüstriyel Miras İçin
Nizhny Tagil Şartı” (The Nizhny Tagil Charter
For The Industrial Heritage); 1964’te tarihî ya-
pıların korunması ve restorasyonu hakkın-
da uluslararası bir çerçeve belirlemek için
kabul edilen “Venedik Tüzüğü” (The Venice
Charter) gibi tüzüklerin koruma raporlarıdır.
Bunun yanında, Tablo 2’de, “Kültürel
önem” (Cultural Significance) için mekânsal bir
taksonomi önerisi sunan Burra Şartı’nın
mekânsal içerikleri, ana dayanak olarak
kabul edilmiş; buna karşılık gelen tüzükler
arası karşılaştırmayla elde edilen ortak
bir değerlendirme kriteri gösterilmiş ve
mekânsal özellikler (mekânın kendisi, dokusu,

Tablo 2
TZDK endüstriyel miras alanından Donatım
Park’a dönüştürülmüş yapı örnekleri için
oluşturulan yeniden işlevlendirme kriterleri.

Koruma ve Endüstri Mirası Konusunda Öncü Tüzükler ve Uluslararası İlkeler Venedik Tüzüğü (Venice Charter) 1964 Nizhny Tagil Tüzüğü (Nizhny Tagil Charter) 2003 Burra Tüzüğü (Burra Charter) 2013		İçerik Analizinin Son Aşamasında Değerlendirme ve Çıkarışa Yoluyla Ulaşılan Yeniden İşlevlendirme Kriterleri
Mekânın Kendisi (place itself)	“Kültürel öneme sahip bu yerler, nesiller arası eşitlik ilkesine uygun lark şimdi ve gelecek nesiller için korunmalıdır.”	Sürdürülebilirlik ve Yaşanabilirlik
Mekânın Dokusu (fabric)	“Makineler veya bileşenler çıkarılırsa veya bir sitenin tamamını oluşturan yardımcı elemanlar yok edilirse, bir endüstriyel tesisin değeri ve orijinalliği büyük ölçüde azaltılabilir.”	Ek ve Eklemlenme
Mekânın Yerleşimi (setting)	“Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar.”	Yerleşim ve Bağlam
Mekânın Kullanımı (use)	“Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir.”	Kullanım ve İşlevsellik
Mekânın Çağrışımları- Anlamları (associations- meanings)	“Endüstriyel miras, sıradan insanların yaşamlarının kaydının bir parçası lark sosyal değerdedir ve bu nedenle önemli bir kimlik duygusu sağlar. Üretim, mühendislik, inşaat tarihinde teknolojik ve bilimsel değer taşır ve mimarisinin, tasarımının veya planlamasının kalitesi için önemli bir estetik değere sahip olabilir.”	Yerin Değeri ve Önemi
Mekânın Kayıtları (records)	“Endüstri mirasının anlamı ve değeri yapı veya sitelerin maddi dokularında, bileşenlerinde, makinelerinde ve endüstriyel peyzaj lark tanımlanan konumlarında, yazılı belgelerde, insanların anılarında, somut olmayan kayıtlarda ifade bulur.”	Yaşanmışlık ve Kolektif Bellek
İlgili Yerler- Nesneler (related places-objects)	“Yeni kullanımlar sitin ilginç özelliklerine, donanımına, ulaşım ve etkinlik dağılımı özelliklerine saygı östermelidir.”	Katman ve İçerik

Örneklem Yapılar	Çalışmada Geliştirilen Kriterler	Sürdürülebilirlik Ve Yaşanabilirlik	Ek ve Eklemlenme	Yerleşim ve Bağlam	Kullanım ve İşlevsellik	Yerin Değeri ve Önemi	Yaşanmışlık ve Kolektif Bellek	Katman ve İçerik
TZDK İşçi Lokali ve Yemekhanesi'nden Sanat Galerisi'ne		Uygun	Kısmen Uygun	Uygun	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil	Kısmen Uygun
TZDK Santral Binası ve Bacası'ndan Saat Kulesi'ne		Kısmen Uygun	Uygun Değil	Uygun	Kısmen Uygun	Kısmen Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
TZDK Müdüriyet Binası'ndan, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı'na		Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Kısmen Uygun	Kısmen Uygun	Kısmen Uygun
TZDK Sosyal Hizmetler Binası'ndan, Konser Salonu'na		Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun
TZDK Lojmanları'ndan Sosyal Yapılar'a		Uygun	Kısmen Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Kısmen Uygun	Kısmen Uygun

Tablo 3

Örneklem yapıların koruma ve yeniden işlevlendirme kriterlerine uygunluk derecelerinin saptanması.

yerleşimi, kullanımı, çağrışımları, anlamları, kayıtları, ilgili yer-nesneleri) ile diğer tüzüklere ait açıklamaların karşılaştırmalı analizi sonucunda kriter çıkarımlarında bulunulmuştur. Söz konusu kriter çıkarımları; Sürdürülebilirlik ve Yaşanabilirlik, Ek ve Eklemlenme, Yerleşim ve Bağlam, Kullanım ve İşlevsellik, Yerin Ruhu ve Yerin Hissi, Yaşanmışlık ve Kolektif Bellek, Katman ve İçerik olarak belirlenmiştir (Tablo 2).

Çalışmada ele alınan örnek yapıların Tablo 2'de belirlenen çıkarımlara ve yeniden işlevlendirme kriterlerine uygunluklarının sırayla değerlendirmesi Tablo 3'de gösterilmektedir. Yapılar, tabloda ilgili kriterlere “uygundur”, “kısmen uygundur” ya da “uygun değildir” şeklinde belirtilmektedir (Tablo 3).

6. Sonuç

Özgün programlarını kaybetmeleri sonucu atıl kalan endüstri miras alanları ve yapı kabukları, şehircilik ölçeğindeki yaratıcı işlevsel dönüşümlerle, kamusal deneyim sunan karma kullanımlı rekreasyon alanları olarak değerlendirilmektedir. Donatım Park da kentin gelişiminde kültürel ve karma kullanım stratejisinin benimsendiği bir uygulama örneği oluşturmaktadır. Bu stratejiyle planlanan proje, gerektiğinde kullanım amacına göre çeşitlilik göstermeye olanak tanıyan mekânsal organizasyonu nedeniyle esneklik ölçütü ile değerlendirilmeye aday görünse de pratikte kültürel miras açısından kayıp sayılabilecek durumlar da söz konusudur.

İlk var oldukları andan günümüze kadar olan süreç içerisinde, örneklem alanda yer alan yapılara yönelik yıkma veya tutma (yeniden kullanma) şeklinde önerilen müdahale stratejilerinden birini uygulamak, eski yapı kabuklarındaki miras anlamlarının kabul edilebilir (korunabilir), dönüştürülebilir (müdahale edilebilir) veya bastırılabilir (reddedilebilir) olduğunu göstermektedir. İlgili müdahalelerin analizi için koruma tüzüklerinin karşılaştırılmasıyla elde edilen değerlendirme kriterleri kullanılmıştır. Bu analizde, yeniden kullanılan endüstri yerleşkesi için en büyük tehditlerden birinin, planlamadan uzak biçimde yapılan ve ivedi alınan tasarım kararları doğrultusunda, kapsamlı onarım ve yıkım çalışmaları olduğu saptanmıştır. Bu çalışmalarda, fabrika kampüs alanının özgünlüğünü sürdürmede, “bütüncül koruma” anlayışı yerine, ilgili yapıların ve peyzaj öğelerin temsil ettikleri tikel varlıkları dikkate alınmıştır. Depremde hasar almasına rağmen yapısal bütünlüğünü kaybetmemiş olan santral binasının parkın inşaatı sırasında yıkılması, bulunduğu bölgenin elektrik ihtiyacını karşılayarak kent yaşamına bir değer katan yapının sadece bacasının bırakılması, bunun ötesinde, yapıdan artakalan bu kısmın baca görüntüsünden de çıkarılarak bir saat kulesi imajının verilmiş olması, bir miras kaybı olarak değerlendirilmiştir. Fabrika lokali ve yemekhane binasının ilk mimari tasarım sürecinde vurgulanan, narin kolonlar, simetrik balkonlar gibi özellikle yapının

kabuğunu temsil eden cephe elemanlarının karakteristik özelliklerinin, sanat galerisi programıyla çağdaş kullanıma yönelik restorasyon çalışmasında korunmuş olması olumlu bulunmuştur.

Bunun yanında, endüstriyel miras kapsamında değerlendirilen bir fabrika alanına, sonradan ihdas edilen, programları ve kütleleri alanla ve birbirleriyle ilişkisiz, kapalı yüzme havuzu, lise binaları, eskiden fabrika alanı dışında yer alan ve park düzenlemesi esnasında fabrika alanı içinde rekonstrüksiyonu yapılan tarihi su çarkı, yapısal ömrünü tamamlamış ve kafe fonksiyonu verilerek alana getirilmiş eski bir jet yolcu uçağı gibi eklektisist uygulamalar, fabrika kampüsünün orijinal dokusuna ilişkin tektonik algıyı büyük ölçüde olumsuz şekilde değiştirmiştir.

Bu çalışmada analiz edildiği üzere, endüstri mirasının yeniden kullanımı ile ilgili süreçler çok boyutlu ve karmaşıktır. Donatım Park örneği, bu özelliğiyle ayrıcalıklı bir konumda değildir. Zamanla kent dokusu içerisinde kalmış endüstri bölgeleri, sahip oldukları endüstri mirasının gelecek vizyonunda neye hizmet edeceği noktasında benzer durumlar yaşamaktadır. Artakalan endüstri kalıntı mekânlarına sunulan her bir ıslah teklifi, aslında kalıntıyı zamanla kuşatmış kentsel çevredeki diğer yapılaşma programlarına benze(ü)me çabası olarak görülebilir. Uyarlamalı yeniden kullanımda miras alanının korunması ve yönetimi konusundaki potansiyelli durumlar, tek yapı ölçeğindeki uygulamalar ya da yapı varlığı yerine yapının yer aldığı alanın rant kaynağı olarak görüldüğü pratikler ile giderek yok olmaktadır.

Endüstriyel miras kapsamındaki kalıntıların hangilerinin korunacağı (*neyin tutup neyin çıkarılacağı meselesi*), korunacakların ne kadarının, hangi nedenlerle ve ölçekte korunması gerektiği yönünde verilecek kararlar, her vakanın kendisine özgü niteliklerine göre alınmalıdır. Bu sebeple, mutlak zıtlıklardan (*tamamen koruma- tamamen yıkma*).ve genelleştirilmiş yöntemlerden uzak müdahale biçimleri oluşturulmalıdır. “Caso Per Caso” (*Case by Case Assessment*)/ (*Vakaya Göre-Vakaya Özgü*), temel yöntemsel

ilkesiyle, standardize edilmiş yöntemlerin reddedildiği yaklaşımlar geliştirilmelidir. Özgün değerleri koruyan miras yaklaşımı, güncel ihtiyaçları dikkate alan programatik yaklaşım, kentsel yenilemeleri sağlayan stratejik yaklaşım gibi farklı anlayışların korunacak alana uyarlanması yoluyla, alternatif yaklaşımlar seti oluşturulabilir. Bu durumda gerekli müdahaleler, birbirinden bağımsız örneklem alanların kendi zamanı, mekânsal varlığı ve potansiyelleri kapsamında, vakaya ve tasarımcıya özgü biçimde kurgulanan tasarımcı yaklaşımı ile ölçülü ve özgün olabilmektedir●

Kaynakça

- Alagöz, M. (2017). Eskimiş endüstri alanlarına kentsel değeri artırma adına işlev kazandırma Bursa Merinos Kültür Merkezi ve Parkı. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*. (10), 220-237. Doi: 10.17365/TMD.2017.1.004.x
- Allen, R. C. (2009). *The British industrial revolution in global perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Antalya Dokuma (tarih yok) *Dokuma park*. <https://www.kepezdokuma.com/> (Erişim: 27 Mayıs)
- Arkitera (Nisan 2011) *Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Parkı*. <https://v3.arkitera.com/p542-ataturk-kultur-merkezi-ve-merinos-parki.html?ye-ar=&aID=3413%2027.05> (Erişim: 27 Mayıs 2022)
- Arkiv (tarih yok) *Seka Kağıt Müzesi ve Kocaeli Bilim Merkezi*. <https://www.arkiv.com.tr/proje/seka-kaagit-muzesi-ve-kocaeli-bilim-merkezi/7372> (Erişim: 27 Mayıs 2022)
- Ashton, T. S. (1948). *The industrial revolution (1760-1830)*. Oxford University Press, Oxford.
- Başak traktör (tarih yok) *Tarihçemiz*. <https://basaktraktor.com.tr/kurumsal/tarihcemiz/> (Erişim: 27 Nisan 2022)
- Bianchi A., Turturiello F. (2016) *Adaptive reuse of the industrial heritage: Best practices definition by case studies analysis*. [Unpublished master dissertation], Politecnico di Milano University.
- Claude Cormier + Associés (2022, May 29). *Evergreen/ Brick Works Toronto (Ontario)*, Canada. <https://www.claudecormier.com/en/projet/evergreenbrick-works/>
- Deane, P. (1988). *İlk sanayi inkişabı*. (Çev: T. Güran). Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Orijinal yayın tarihi, 1965).
- Foster, J. (2005). Restoration of the Don Valley brickworks: Whose restoration? Whose space?. *Journal of Urban Design*. 10(3), 331-351. <https://doi.org/10.1080/13574800500297702>
- Gültekin, N.T. (2016). Kültürel ve endüstriyel miras olarak Ankara şeker fabrikası. *Idealkent*. 7(20), 906-935. <https://doi.org/10.31198/idealkent.680959>
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri*. (Çev: S. Savran). Metis yayınları, İstanbul. (Orijinal yayın tarihi, 1990).
- ICOMOSAustralia. (2013) *The Burra charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*. <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- ICOMOS New Zeland. (2010). *New Zealand charter for the conservation of places of cultural heritage value*. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf
- ICOMOS (1964) *The Venice Charter-1964*. 2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments. Venice. <https://civvi.icomos.org/1964-the-venice-charter/>
- Kaçar, A. D. (2016). Learning from the Ruhr: The case of the world heritage site Zollverein as a model of conserving industrial culture in Turkey. *Idealkent*. 7(19), 474-497. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36795/419446>
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri*. [Yayınlanmamış doktora tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Landschaftspark Duisburg Nord, (2022, May 29). *Duisburg*. https://www.duisburg.de/tourismus/stadt_erleben/industriekultur/landschaftspark-duisburg-nord.php
- Loures, L. (2008). Industrial heritage: The past in the future of the city. *Wseas Transactionson Environment and Development*, 4(8), 687-696. <https://www.researchgate.net/publication/239823904>
- Loures, L., Burley, J., Panagopoulos, T. (2011). Post industrial landscape redevelopment: Addressing the past, envisioning the future. *International Journal of Energy And Environment*. 5(5), 714-724. <https://www.semanticscholar.org/paper/Postindustrial-Landscape-Redevelopment%3A-addressing-LouresBurley/961838f66f935887490124a0ecfec2c733607a7a>
- Montgomery, J. (2003). Cultural quarters as mechanisms for urban regeneration. Part 1: Conceptualising cultural quarters. *Planning, Practice&Research*. 18(4), 293-306. <https://doi.org/10.1080/1561426042000215614>
- Moshaver, A. (2011). *Rearchitecture: Old and new in adaptive reuse of modern industrial heritage*. [Unpublished Master dissertation], Ryerson University.
- Narin, R. (2014). *Ada'dan Pazar'a Sakarya*. SATSO yayınları.
- Narin, R. (23-25 Kasım 2017). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Adapazarı ticari hayatına dair tespitler*. [Konferans sunum özeti]. Geçmişten Günümüze Sakarya Sempozyumu Bildirileri, Sakarya.
- Orange, H. (2008). Industrial archaeology: Its place within the academic discipline, the public realm and the heritage industry. *Industrial Archaeology Review*. 30(2), 83-95. <https://doi.org/10.1179/174581908X347292>
- Palmer, M. (2005). Understanding the workplace: A research framework for industrial archaeology in Britain. *Industrial Archaeology Review*. 27(1), 9-17. <https://doi.org/10.1179/030907205X50441>
- Ruhr museum (2022). *Museum* <https://ruhrmuseum.de/museum/geschichte>
- Sakarya. (2022) içerisinde *Vikipedi*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sakarya#:~:text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1%20sonu%20T%C3%9C%C4%B0K%20verilerine,de%20Bolu%20ile%20Bilecik%20bulunmaktad%C4%B1r>
- Salman, Y. (2019). Kaygan zeminde koşarken: Yeniden inşa edilen Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın düşündürdükleri. *Mimarlık dergisi*. (407), 16-19. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=421&ReclD=4705>
- Saner, M. (2012). Endüstri mirası: Kavramlar, kurumlar ve Türkiye'deki yaklaşımlar. *Planlama*. 22(52), 53-66. <https://www.researchgate.net/publication/255686097>
- Saner, M. (2018). Dokumaya dokunamamak, dokunmanın altlığını hazırlayamamak: Dokuma alanı fikir proje yarışması. *Mimarlık dergisi*. (404), 45-49. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=418&ReclD=4567>
- Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (tarih yok). *Gezilecek Yerler Kent Park - Sakarya* <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sakarya/gezilecek-yerler-kent-park> (Erişim 28 Mayıs 2022)
- Shen, L. and Langston, C. (2010). Adaptive reuse potential: An examination of differences between urban and non-urban projects. *Facilities*. 28 (1/2), 6-16. <https://doi.org/10.1108/02632771011011369>

- Tek, S.Ç. (2021). *SEKA Park projesi görücüye çıkıyor*. Özgür Kocaeli haberleri <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/6339459/seka-park-projesi-gorucuye-cikiyor-sadece-lansman-degil-workshop-yapilacak> (Erişim: 27 Mayıs 2022)
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter for the industrial heritage*. <https://ticcih.org/about/charter/>
- UNDP. (2000). *Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development*. <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000>
- UNESCO. (2021). *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention* <https://whc.unesco.org/en/basictexts/>
- UNESCO (2015) *Caring for your Heritage Building building owner's information* http://www.unesco.org.id/publication/info_kit_OCT2015.pdf
- Uyanık, C. (2011). *Sürdürülebilirlik bağlamında endüstri alanlarının yeniden kullanımı ve Adapazarı örneği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yetkin, E., Boyacıoğlu, E. ve Kaçar, A.D. (2021). Kent hakkı bağlamında endüstri mirasını yeniden okumak: TÜRASAŞ Eskişehir örneği. *İdealkent*. 12(33), 1065-1099. <https://doi.org/10.31198/idealkent.972038>
- Yung, E.H.K. and Chan, E.H.W. (2012). Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: Towards the goals of sustainable, low carbon cities. *Habitat International*. 36(3), 352-361. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2011.11.001>